CÂBİR BİN HAYYAN

Modern kimyanın kurucusu meşhûr İslâm âlimi. Tebe-i tâbiîndendir. Asrının fen âlimiydi. Fen ilimlerinin bütün dallarında eser verdi. Bütün İslâm âlimleri gibi, fen ilmini İslâmî ilimlerle beraber okudu. Peygamberin (aleyhisselâm) torunu, tasavvuf ilimlerinin mütehassısı ve kaynağı, Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin, tasavvufta vârisi oğlu Mûsâ Kâzım (kuddise sirruh), fıkıhda İmâm-ı a'zam (radıyallahü anh), olduğu gibi fen ilimlerinde ve bilhassa kimya ilminde vârisi, Câbir bin Hayyan'dı. Fen ilimlerinin yanında, diğer İslâm ilimlerinde de kitaplar yazdı.

Horasanlı, Kuslu, Harranlı ve Kûfeli olduğu söylenen Cebir'in ailesi hakkında bilgi çok azdır. Abdullah isminde bir eczacının oğlu olduğundan bahsedilir. İslâm âleminde "sûfî", Avrupa'da "Geber" ismiyle şöhret bulmuştur. Asıl ismi Câbir bin Hayyan bin Abdullah'tır.

Câbir bin Hayyan'ın, kimya ilmini İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık (radıyallahü anh)'dan öğrendiği bilinmektedir. Muhakkak ki, diğer ilimlerden haberi olmıyan bir kimsenin Ca'fer-i Sâdık hazretlerine talebe olması mümkün değildir. Başka kimlerden ders aldığı kat'î olarak bilinmemektedir. Ancak, Emevî halifelerinden ikincisinin oğlu olan Hâlid bin Yezîd'in de O'nun hocalarından olduğu rivâyet edilmektedir.

Câbir bin Hayyan, o zamanda Arap âleminde meşhûr olan Simya (sihir ve büyücülerin, olması mümkün olmayacak şeyi, yapıyorlar gibi göstermeleri) ilminin bir fen ilmi olmadığını isbât edip ondan ayrı olarak kimya ilmini kurdu. Böylelikle bugünkü modern kimyanın da temellerini atmış oldu. Abbasî halifesi Hârûn Reşîd'in vezirlerinden Yahyâ Bermekî'nin

yardımını gördü. O'nun azlinden sonra bir müddet Kûfe'de göz altında tutuldu.
Câbir bin Hayyan, işe ilk önce ilâçlar üzerinde çalışarak başladı. Yaptığı çalışmaları tecrübeye dayandırdı. Bu tecrübe ve müşâhedelerini kitaplara geçirdi. Çoğu kimya ve fen bilgilerine âit beşyüzü aşkın kitap yazdı. Bunların arasında dîni konularda ve diğer ilimlerde de eserleri vardır.
Kimya ilmine yaptığı hizmetlerden ba'zıları;
Kristalleşme, damıtma, kalsinasyon (kavurma), calcination, sublimasyon ve buharlaşma gibi kimyevî teknikleri getirdi.
Mineral ve asitleri buldu. İlk defa imbik (el-imbik) yaptı.
Tecrübeleri neticesinde, tatbikî kimyaya çok şeyler kazandırarak, yeni usûllerin doğmasını ve tatbîkî ilimler sahasında yeni düşünce tarzlarının meydana gelmesini sağladı.
Çeşitli metallerin kullanılır hâle getirilmesi, çeliğin geliştirilmesi, derilerin dabağlanması, su geçirmez kumaşların verniklenmesi, cam imâlinde mangan-4-oksid'in kullanılması, paslanmanın önlenmesi, altın yaldızla süsleme, boyaların ve yağların tesbiti vb. Ayrıca bunların terkîbi ve kimyevî hassalarını bulmuş ve kitablarına kaydetmiştir.
Cisimleri hassalarına göre üç sınıfta tasnif ederek daha sonra yapılan sınıflandırmalara rehberlik etmiştir. Birçok kimyevî maddeyi tesbit etmiş ve Arabca isimler vermiştir. Hâlâ o isimler kullanılmaktadır.
Kimyevî reaksiyonlarda belli miktarların, belirli miktarlarla reaksiyona girdiğini söylemiştir.
Yazmış olduğu eserler asırlarca İslâm medreselerinde okutulmuş, Endülüs müslümanları yoluyla Avrupa'ya geçmiştir, İslâm dünyâsında ve Avrupa'da, kimya ilminde Câbir çağının sonu gelmemiştir. Öyle ki Avrupa'da ba'zı kimyagerler, kabûl görmesi için eserlerini ona mâl etmişler, kendi eserlerine onun ismini yazmışlardır. Eserlerinin bir kısmı kaybolmuş olup, yirmiyedi tanesi Lâtince ve Almanca olarak Nûrenberg, Frankfurt ve Strazburg'ta 1473-1710 yılları arasında basılmıştır.
Ba'zı kaynaklarda Câbir bin Hayyan'ın, Cebir ilminin de kurucusu olduğu belirtilerek bu ilme onun adı verildiği ifâde edilmektedir. Tıb, astronomi, mantık, felsefe, fizik, mekanik gibi ilim dallarında da çalışmalar yapmış, onlarla ilgili eserler vermiştir.
Basılmış eserlerinden ba'zıları; Kitâb-ul-beyân, Kitâb-ul-hacer. Kitâb-ün-nur, Kitâb-ul-izah, Kitâb-ül-İstakas-il-essi, Kitâb-ül-İstakas-is-sânî İstakas-is-sâlis, Tefsîr-ül-İstaka, Kitâb-üt-tecrîd, Kitâb-ür-rahmet, Kitâb-ül-mülk.
Basılmamış eserlerinden ba'zıları: Kitâb-üş-şems, Kitâb-ul-kamer, Kitâb-ül-hayyavân, Kitâb-ül-esrâr, Kitâb-ül-bid, Kitâb-ud-dem, Kitâb-ut-tedvir, Kitâb-ur-rûh, Kitâb-un-nebât, Kitâb-ul-hikmet, Kitâb-ut-tin, Kitâb-ul-anâsır, Kitâb-ul-belâgat, Kitâb-ul-eşcâr, Kitâb-ul-bustân, Kitâb-us-sârî, Kitâb-ut-tâc, Kitâb-ul-elbân, Kitâb-ur-râvda, Kitâb-ul-fıkh, Kitâb-us-semâ, Kitâb-ul-arz, Kitâb-üş-şiir, Kitâb-ul-kimân el-Me'âdin, Kitâb-ul-hayâl, Kitâb-ul-hükûmet, Kitâb-ul-hilkat, Kitâb-ul-heyet, Kitâb-un-nakd.
Bütün bu eserlerinin yanında Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin talebesi olmasından dolayı râfızîlerce kendisine atfedilen siyasî kitaplar da vardır. Ancak o kitapların Câbir bin Hayyan'la bir alâkası yoktur.

1) Ahbâr-ul-hukemâ sh. 128
2) Fihrist, 354
3) Hadârat-ul-arab, sh. 227
4) El-A'lâm, cild-2, sh. 103
5) Esmâ-ül-müellifîn, cild-2, sh. 249